

I. Вук Стефановић Караџић и етнологија

UDC 930.85 (497.1):886.1/.2 (091)

Ранко Баришић

ВУК И ИЛИРСКИ ПОКРЕТ

О Вуку и његовом односу према Хрватима, шире гледајући, има у нашој стручној литератури доста објављених радова. Но та тема, чини се, још није сасвим исцрпљена те се морамо враћати на изворе како бисмо овај проблем сагледали са књижевног-културног и историјско-друштвеног аспекта.

Вук у књижевном и културном стваралаштву израста у време буђења и стварања националне свести и препорода код Јужних Словена. У време Вуковог стварања балкански народи су живели издељени у неколико држава, под јаким страним утицајем с тенденцијом потпуне денационализације.

Многи „Илирци“ били су присталице Вука и поштоваоци његовог реформаторског и просветитељског рада. Време и простор ми не дозвољавају да их све набројим. Стога ћу се ограничити на оне који су, по мом мишљењу, најважнији, ако не и пресудни за рад и деловање а и схватање великог Вуковог дела.

Вук и Гај, родоначелник „илирског покрета“, упознали су се у Бечу 1833. године. О томе сазнајемо из Гајевог писма Драгутину Раковцу.¹ Вероватно су још тада њих двојица расправљали о реформи језика, тј. реформи ћирилице и промени латинице. У првом годишту „Данице Илирске“ Гај, као главни уредник, пропагира Вуков рад на сакупљању народних песама. На насловној страни листа Гај је објавио песму „Цар Лазар и царица Милица“ с поднасловом „О боју косовском љето 1389“.² Гај тада упућује позив читаоцима да следе пример Вука С. Караџића. „Из овакових дакле обзира узбуђава се жеља, да и други учени домородци векивечне славе вредну пелду господина дра. Вука Стефановића Караџића насљеђујући у

¹ *Pismo Dragutina Rakovca 5. juna 1833.*

² *Danica Ilirska, Godište I, Zagreb, 1836.*

горњој такођер и средњој Илирији што брже све наравско-народне пјесме марљиво саберу и таквим начином за просвећено потомство од пропасти сачувају“.³

Гај у „Даници“, често објављује песме које је Вук сакупљао. Његов труд је био плодан. У тадашњој Хрватској рад на прикупљању народних песама, тј. народног блага, кренуо је узлазном линијом.

Као што је познато, Вук је у Загребу први пут био 1837. године.⁴ Већ следеће године Гајеве новине доносе тачан податак о том боравку, када су „илирци“ имали прилику да Вука лично поздраве.⁵ У том чланку Гај назива Вука „... Гласовити списатељ илирски, будући овдје од домородних великом радошћу примит. Он ће путовати кроз горњу хорватску крајину у Далмацију, да тамо сакупи илирске народне пјесме, пословице и да опише народне обичаје.“ Из овог сазнајемо да је Вуков рад био већ увелико познат, да му је свуда приређивана срдачна добродошлица и да се са великом пажњом пратило сакупљање народног блага. Гај га назива „илирским списатељем“ који сакупља „илирске“ народне пјесме.

Још много пре него што је и лично упознао Вука Људевиту Гају је био познат Вуков рад на препороду српске књижевности. Гај је пружио велику подршку Вуку и његовом реформаторском делу, док је с друге стране настојао да под именом „Илира“ и „Илирије“ обједини све Словенске народе на Балкану. Гај се непрекидно залагао за то да се Хрватска културна баштина, највише језичка, користи српским лексичким благом а понајвише да се угледа на народну лексику. У „Краткој основи хорватско-славенског правописања“ Гај износи идеју о јединственом књижевном језику Хрвата на бази штокавштине⁶, иако у Хрватској нису сви били штокавци. Та „Основа“ је била уступак ради уједињења два народа, у постојећој врло развијеној књижевној традицији.

Гај је, такође, покушао да део „Народних новина“ штампа ћирилицом. Огледни примерак је објављен 1849. године с прогласом на ћирилици који гласи: „Како су на жалост сви српски листови престали, и народ српски остао без иједног свог органа, то ми сматрамо за нашу свету дужност не пропустити колико је могуће, народ српски, а нашу милу браћу средством нашег листа обрадовати. Текућег мјесеца јулија почет ћемо уз ове наше „Народне новине“ сваке седмице по два табака српским словима печатати. Ми ову жртву радосно и драговољно приносимо на олтар српске светиње и југославјанске слоге.“⁷

У то време чинили су се разни покушаји да се два језика тј. писма уједине. Још је 1825. г. Вук добио писмо у коме се предлаже промена писма. Аутор тог предлога је био хрватски граматичар Алојз Брлић.⁸ Временом Брлић постаје ватрени присталица Вука и ћирилице. Све своје идеје скупља и образлаже у раду познатом под на-

³ Исто.

⁴ Љ. Стојановић, *Живот и рад Вука Ст. Караџића*, Београд, 1924, 681.

⁵ Исто.

⁶ Исто, 678.

⁷ Љ. Дурковић, *Гајев покушај да издаје „Народне новине“ ћирилицом*, Историјски часопис, Историјски институт САНУ 1954, 95, 128.

живом „Илирска граматика“. У свом делу, између осталог, каже: „Шта нас задржава да се не сагласимо један и исти језик једном и истом азбуком писати? Србо-Илири треба да попусте нешто од ћирилице а илирски католици нешто од латинске азбуке да се обе партије братски сједине у од Вука истравањеној средини. Тада и само тада, може се мислити на једну српско-илирску литературу.“⁹

Не само Брлић већ и други „илирци“ помажу Вуку у његовом мукотрпном раду. Тако Адам Хелденталски сакупља Вуку пренумеранте. Велики Вуков присталица и његов потоњи секретар Фран Курелац је знатно помогао Вуков рад. Курелац је био тада професор књижевности на Ријечи а радио је на сакупљању пренумераната и пропагандиста и народних пјесама. Поред филолошких студија „Рецимо коју“,¹⁰ објавио је „Јачке“ песме Градишћанских Хрвата, свакако под Вуковим утицајем.¹¹

Један од значајнијих из круга „илираца“ је Иван Кукуљевић Сакцински, песник и писац, а бавио се и историјом. Кукуљевић се исто интересовао и за усмену народну књижевност а нарочито ону коју је Вук обрађивао и објављивао. Писао је и на немачком а такође је пратио шта се у страниој штампи пише о Вуку и његовој делатности. Значајно је споменути Кукуљевићев приказ талијанског слависте Биндели Бернардина.¹² Од текстова објављених на немачком важан је спис: „Кратак преглед српске историје до пада под Турке“.¹³

Кукуљевићев рад се није само исцрпљивао на историјским и књижевним радовима. Основао је друштво за повјесницу југословенску 1850. године. Те исте године је предложио Вука за члана друштва. Неколико месеци после оснивања Вук је примљен за почасног члана друштва. Кукуљевић је био и уредник „Архива за повјесницу југославенску“.

За прославу Вукове стогодишњице рођења Кукуљевић је написао у спомен Вука: „Вук је желио да нам будућност буде једна, као што нам је један језик, иста крв, исти обичаји, исте пјесме, а једно и земљиште на ком наш народ живи. Дао бог да то сваки Србин и Хрват вазда добро памти, па да тежимо сви за једном сврхом, за једном слободом и за једнаким и сложним радом и напретком нашега каснога, али често пута по својој кривици несретнога народа.“¹⁴

Вук и илирци су имали и заједничких подухвата 1841. године Вук, Људевит Гај и Антун Мажуранић заједно су путовали по Далмацији и Црној Гори.¹⁵ Крајњи циљ тог путовања било је Цетиње у коме је столовао владика Петар Петровић Његош. Иако нам извори не говоре много о томе, цео тај пут је врло вероватно био одређен извесном политичком мисијом. Крајњи циљ тог путовања, пуног неизвесности и под паском полиције, највероватније је био у вези с пла-

⁹ Љ. Стојановић, *нав. дело*, 678.

⁹ *Grammatik der illyrischen Sprache*, Budim, 1833.

¹⁰ Fran Kurelac, *Recimo koju*, Karlovac, 1860.

¹¹ Fran Kurelac, „Jačke“ *Pjesme prostoga i neprestanoga puka Hrvatskog po Župah Sopronjskoj, Mošonjskoj i Željeznoj na Ugrih*, Zagreb, 1871.

¹² Bindelli Bernardino, *Sulla raccolte da Vuk Stephanovic Karadić*, Milano, 1841.

¹³ I. K. Sakcinski, *Kratak pregled Srpske istorije do pada pod Turke*, „Adler“, Berlin, 1839.

ном о дизању општег устанка народа на Балкану уз помоћ црногорског владике.

За све време друговања са „илирицима“ Вук је водио битку за нову српску књижевност. У тој бици је однео победу као што знамо, али тек 1847. године. Те су године објављене „Песме“ Бранка Радичевића, затим студија „Рат за српски језик и правопис“ Ђуре Даничића и много кућени „Нови Завјет“ у преводу Вука Стефановића Караџића. Овом списку треба додати и Његошев „Горски вијенац“.

После многих расправа, полемика, неспоразума дошло је до књижевног договора у Бечу. Тај књижевни договор дуго прижељкиван и очекиван ипак је потписан 28. марта 1850. године у Бечу. Ево дела тог текста: „...и тако смо једногласице признали да не ваља мијешајући наречја градити ново, којег у народу нема, него да је боље од народнијех нарјечја изабрати једно да буде књижевни језик за то све

А) зато што није могуће писати тако да би сваки могао читати по својем нарјечју,

Б) зато што би свака овакова мјешавина законоти људско дјело, била гора од којег му драго народног нарјечја, која су дјела божија а

В) и зато, што ни остали народи као н. п. Нијемци и Талијани, нису од својих нарјечја градили новијех, него су једно од народнијех изабрали, те њиме књиге пишу. Једногласице смо признали да је најправије и најбоље примити јужно нарјечје, да буде књижевно. Ако да бог, те се ове мисли наше у народу приме, ми смо увјерени да ће се велике сметње књижевности нашој с пута уклонити, и да ћемо се к правој јединству много приближити. То замолимо све књижевнике, који управо желе срећу и напредак народу својему, да би на ове мисли наше пристали, и по њима дјела своја писали.“¹⁶

Потписници „Књижевног договора“ били су: И. Кукуљевић Сакцински, др Димитрија Деметер, Иван Мажуранић, Вук Стефановић Караџић, Винко Пацел, Фрањо Миклошић, Стјепан Пејаковић и Ђуро Даничић.

Непуних недељу дана касније објављена је 3. априла декларација у „Народним новинама“. Уредник, Људевит Гај, који није био потписник „договора“ у Бечу, дао је свој коментар: „...Вриеме ће наскоро показати једа ли је овај предлог практичан и води ли у данашњем нашем положају к ојудној слози и једнакости, или пако напротиви још већем циепању и већем књижевном раздору...“¹⁷

„Бечки договор“ се мукотрпно пробијао и тешко добијао легитимитет. Пут ка јединственом језику је био изузетно брементит. Томе су се нарочито противили Анте Старчевић и Андрија Брлић и писали су правописом од пре „Договора“ и на тај начин га јавно игнорисали.

Не треба заборавити да су године потписивања „Бечког договора“ време противреформације у Хрватској. Укидање урбарских од-

¹⁴ I. K. Sakcinski, *U spomen Vuku*, Zagreb, 1888.

¹⁵ Г. Добрашиновић, *Вукова путовања*.

¹⁶ В. Новак, *Вук и Хрвати*, Научно дело, САНУ, Београд, 1967, 282.

¹⁷ *Narodne novine*, Zagreb, 3. april 1850.

носа као и десетине 1848. г. економски тешко погађа католичку цркву и свештенство као једног од највећих земљопоседника у Хрватској. То је период почетка апсолутизма на чију се страну ставља католичка црква и добар део католичког клера. Црква показује отворено непријатељство слободарском покрету из 1848. године. Црква се обрачунава са свима, па и црквеним великодостојницима који на било који начин одржавају контакте са Србима, или показују иоле различите мисли од владајућих. Тако је, на пример, на бискупа Шрота бачена анатема само зато што се у Хрватском Сабору повољно изјаснио о Србима.¹⁷

Ни уредници појединих либералнијих издања нису боље пролазили, те су морали на јавна покајања. Андрија Брлић, уредник „Опћег Загребачког коледара“, објављује у Католичком листу: „... Ја доли подписани, следећ нагон срдца свога и обсведочење своје, пред целим народом с овим исповедам и признајем, да сам верни син свете мајке цркве...“¹⁸

Школе се предају у руке свештеницима. У наставу се постепено уводи немачки језик. Царским решењем, 1854. године, као претежно наставни језик уводи се немачки у свим вишим разредима гимназија на територији Хрватске. Следеће године, 22. августа, већ се наређује да се сви предмети у вишим разредима гимназије предају на немачком.¹⁹ Ово наређење се 29. децембра 1855. године проширује и на све ниже разреде гимназије на територији Хрватске. Ни новине не пролазе боље. Исте те 1855. год. последњи пут, 12. августа, у „Народним новинама“ излази рубрика с насловом „Хрватска, Славонија, Далмација и Војводина Србија“. Неколико месеци доцније поменута рубрика мења назив у „Аустријанска Царевина“. Бахов апсолутизам се размахује у време црквеног конкордата. То је покушај ликвидације хрватског народа као нације и насилног кидања свих веза са братским српским народом.

Све то трајало је до пада апсолутисте Александра Баха 1859. године. У школе се поново уводи народни језик. Но време „илираца“ је прошло. Људевит Гај умире у својој штампарији приликом припремања великог рада о Илирији. Богослав Шулек, пореклом Чех, илирац и лексикограф написаће о Гају: „С Гајевим именом свезана је непрекидно повест хрватског препорода, којем је он био први и главни покретач. Има томе управо четдесет година, кад се на хрватском небу, застртом тамним облацима, појавио чудан метеор, накан распршити маглуштину, не би ли опет жарко сунце обасјало красну домовину.“²⁰

Вук, 1861. године, постаје почасни грађанин града Загреба. Из пажње, диплома ће му бити написана ћирилицом. Упркос родољубивим напорима и труду, везама и тесној сарадњи, једних и других, с једним циљем да наши народи брже закораче у европски културни круг, њихове тежње ће остати неостварене због општих политичких,

¹⁸ V. Cević, *Politika Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj za vrijeme kontrarevolucije i apsolutizma (1849 — 1860)*, srpanj-kolovoz, Zagreb, 1954.

¹⁹ Isto.

²⁰ B. Šulek, *Posmrtni govor*, Zagreb, 1874.

друштвених прилика и историјског наслеђа. Крајем 19. века искристализовале су се две нације: Срби и Хрвати. Каснији историјски развој демантовао је и Вука и Гаја и „илирски покрет“. Ипак, даљи културни развој заснивао се на темељима које је Вук поставио.

Ranko Barišić

VUK AND ILLYRIAN MOVEMENT

— Summary —

Vuk's works have permanent value and as such have become a part of our everyday lives. Many works have been published on the relationship between Vuk and the Illyrian Movement, but that subject has not obviously been exhausted yet. In Vuk's day the Balkan peoples were divided and lived in several states. Vuk's appearance in literary and cultural life coincided with the awakening and creation of national consciousness and renaissance of the South Slavs. The list of the members of the Illyrian Movement who were Vuk's followers is long, but it is clear that Ljudevit Gaj was the originator of the Illyrian Movement and a great follower of Vuk's whom he greatly respected. Gaj, as the editor of *Danica Ilirska*, promoted Vuk's work on the collecting of folk poems, and published the poems collected by Vuk.

Vuk had had numerous meetings with the members of the Illyrian movement even before he came to Zagreb. He met F. Kurlec, Adam Heldentaliski, Alojz Brlić, Ivan Mažuranić, I. K. Sakcinski and many others. The pinnacle of that work was the literary agreement in Vienna in 1850. In spite of being hard and toilsome, Vuk's work on the language renaissance was successful and fruitful and we profit from its results even now.
